

Ана Алтарас

ДАРОВИТОСТ И ПОДБАЦИВАЊЕ

поглавље

Развој и исходи даровитости

Да би слика о феномену даровитости била употпуњена, потребно је да се одговори на још неколико питања: прво, шта се дешава када у игру уведемо и временску димензију, тј. како изгледа даровитост у покрету? Друго, имајући у виду да се димензије различитости разматране у претходном одељку могу укрштати на много начина, колико даровитост заправо има лица? И коначно, где се завршава развој даровитости и који су њени крајњи исходи?

4. димензија - вертикалне и хоризонталне транзиције¹

Ако савремене концепције обраћају нарочиту пажњу на динамичност и „темпоралну специфичност“ даровитости, то је зато што истраживачи овог феномена изнова истичу да се „природа даровитости са узрастом мења“ (Jackson, 2000; видети такође Gardner, 2000; Goldsmith, 2000). Које то врсте промена подразумева развој изузетне способности?

Развој вештина и израза. На почетку своје развојне путање даровитост се огледа у томе колико се брзо, самостално и успешно овладава „фундаменталним концептуалним и техничким аспектима“ одређеног домена (Goldsmith, 2000).

Међутим, „фундаменталним концептуалним и техничким аспектима“ неког домена пре или касније може да овлада готово свако, па тако даровитост, „узмичући пред узрасним нормама“, мора непрестано да мења свој лик. Другим речима, критеријуми који дефинишу шта представља изузетно постигнуће - и шта је, према томе, индикатор даровитости - померају се са узрастом даровите особе, постављајући пред њу нове изазове на техничком, али пре свега на концептуалном и експресивном плану овладавања доменом. „оно што указује на присуство озбиљног талента, све више су дубина и богатство разумевања, снага и елеганција изражавања, а не брзина којом се стичу вештине. [...] Процена талента постаје усмерена на развој све апстрактније и сложеније концептуализације домена, индивидуалну интерпретацију и реконцептуализацију идеја и личну експресију схватања“ (Goldsmith, 2000).

Вероватно најбољу илустрацију за ово усложњавање захтева и евентуалну вертикалну транзицију у развоју даровитости представљају студије Бамбергерове (Бамбергер, 1986) у којима су детаљно испитани и описани когнитивни изазови који стоје иза тзв. „кризе средњег доба“ у животу музички даровитих особа. „Криза средњег доба“ представља, наиме, тренутак када се музички даровити адолесценти суочавају са захтевом да декомпонују и на једном апстрактнијем нивоу поново ускладе вишеструке унутрашње репрезентације музичке структуре, након чега њихово извођење музике може да добије једну рефлексивну 'ноту', а да при том не изгуби ништа од своје спонтаности.

Из домена у домен. „Како се критеријуми изузетности у неком домену мења-ју, тако се

---

¹ Овај одељак не односи се на 'кретање' даровите деце кроз стадијуме когнитивног развоја. То питање биће разматрано у оквиру поглавља о интелектуалној даровитости.

може десити да особе које су у њему показивале напредност [...] изврше трансфер својих елементарних вештина обраде информација и утврђених стратегија учења и почну да их примењују у неком новом домену" (Jackson, 2000). Штавише, изгледа да ово преусмеравање даровитости на други домен који почива на истим или сличним базичним способностима, не представља никакав изузетак. Проучавајући „трајекторије талента" од детињства до раног одраслог доба на узорку од шест вундеркинда, Голдсмита (Goldsmith, 2000) је закључила да се само у случају једног испитаника развој даровитости може описати као „стабилан, континуиран и без значајних одступања"; остали испитаници су се „окренули новим областима интересовања, што је подразумевало извесну трансформацију или транслацију у начину на који се њихова способност првобитно изражавала" или су чак „отишли у неком смеру који је прилично удаљен од онога што је представљало полигон за изражавање изузетне ране способности". Овај налаз не изненађује много ако имамо у виду да се рана даровитост јавља само у ограниченом броју домена (видети стр. 39), а да се временом пред даровитим дететом отвара низ нових области. „Одрастајући, даровита деца почињу да се сусрећу са доменима који су им претходно били недоступни [...] Ови домени могу захтевати способности и склоности сличне онима које су даровита деца примењивала у изворној области свог талента, а да при том ипак плене нечим новим и самосвојним. Они могу нудити прилику за интелектуални ангажман који се чини релевантнијим са становишта интересовања и циљева адолесцената, па тако даровита особа бива заинтригирана могућношћу да се упусти у проучавање нечег новог" (Goldsmith, 2000). Како Џексонова (Jackson, 2000) примећује, динамичност даровитости не подразумева само могућност да ова „никне и гасне"; даровитост током свог развоја показује одређену 'типкост', искрсавајући у донекле диспаратним доменима у различитим тачкама развоја.

Типови даровитих особа

Присуство неке изузетне способности свакако има својеврстан утицај на динамику личности и породице, што ствара низ сличности међу даровитим особама. Оно што претходни одељак, међутим, јасно илуструје јесте да се, мимо те изузетне способности и онога што јој је инхерентно, даровите особе значајно разликују у погледу свог положаја на бројним психолошким и демографским варијаблама (које су зато назване „димензијама различитости")². Иако укрштањем изузетне способности као константе са вишеструким модалитетима димензија различитости, даровитост, теоријски гледано, поприма безброј лица, изгледа да је могуће издвојити неколико типичних исхода тог укрштања, што чини полазиште за израду типологије даровитих особа.

На основу вишегодишњег истраживања даровитих особа и праћења литературе о даровитости, Бетс и Најхартова (Betts & Neihart, 1988) понудили су један теоријски модел за класификацију даровитих, који је, чини се, јединствен у свом холистичком приступу, односно покушају да се даровите особе (тачније, даровита деца школског узраста) разврстају узимајући у обзир когнитивне, емоционалне, социјалне и физичке карактеристике. Резултат овог покушаја је матрица која „описује и пореди потребе, осећања и понашања шест

---

² Подвлачим да су у претходном одељку разматране само три димензије различитости, које су процењене као важне, али које ни из далека не исцрпљују све облике унутар групне варијабилности у популацији даровитих особа.

различитих профила даровите деце". *Успешно* даровито дете је по свим спољним параметрима добро прилагођено - оно постиже високе резултате на тестовима способности и постигнућа, испуњава очекивања родитеља и наставника и интегрисано је у социјалне групе. Штавише, рекло би се да га одликује и позитиван селф-концепт. Међутим, пошто његова мотивација и слика о себи почивају на признању других, оно постепено губи независност и креативност и временом може почети да подбацује. Другачије ствари стоје *са пркосним* даровитим дететом, које је високо креативно, али због своје склоности да се супротставља систему и изазива ауторитете, ретко добија било какво признање за свој таленат. У друштву вршњака оно може пленити својим хумором, али се дешава и то да његов сарказам одбија другу децу. Фрустрирано изостанком афирмације и конфликтним односима са наставницима и родитељима, пркосно даровито дете обично манифестује негативан селф-концепт. Трећи тип обухвата *прикривено* даровиту децу - најчешће девојчице у периоду пубертета - која услед потребе да буду прихваћена у вршњачкој групи 'потискују' своје способности. За разлику од ове деце, која су по правилу анксиозна и несигурна, четврти тип даровитих - тзв. даровите *отпаднике* – првенствено одликују огорченост и бес, који могу бити окренути споља - ка систему који не одговара на њихове потребе, али и ка сопственој личности. Даровити отпадници најчешће имају интересовања која нису у сфери редовног школског програма и за која не добијају довољну подршку. Са другачијим изазовима суочава се тзв. *двоструко посебно* (и *двоструко етикетирано*) дете, које, поред изузетне способности, има неки физички или емоционални хендикеп, или тешкоће у учењу (learning disabilities). Овакво дете често је фрустрирано неспособношћу да испуни сопствена очекивања, а његова обесхрабреност и беспомоћност могу се манифестовати кроз нестрпљивост, тврдоглавост када је суочено са критиком и омаловажавање задатка. Најзад, *самостално* даровито дете, попут успешног, остварује висока школска постигнућа, али за разлику од овог другог успева да искористи систем за своје потребе, уместо да се стално прилагођава систему. Оно је независно, а ипак прихваћено и стога има уистину позитиван селф-концепт. Вођено интринзичком мотивацијом и јасном идејом о томе шта представља његов циљ, оно је спремно да у процесу учења преузима ризике и прихвати и превазиђе повремене неуспехе.³

Како примећује Максићева (1998), само први и последњи тип даровитих ученика одликује успешност у академском домену. Ово је посебно важно са становишта теме која ће бити разматрана у II делу овог рада, наиме - подбацавања даровитих особа.

Још једну интересантну типологију дао је Пероун (Perone, према Runco, 1997) који, узимајући у обзир индивидуалне разлике у когнитивном профилу и особинама личности, разликује четири типа даровитих особа. Њихове карактеристике приказане су у табели која следи:

табела 1.2.1 - Пероунова типологија даровитих особа

I *тип* високо, али не изузетно постигнуће; помало осетљиви, ограничене радозналости, делимично фокусирани, нису емоционални, помало плашљиви, пасивни, склони конформирању, зависни од поља, потребно им је усмеравање и признање одраслих

³ Детаљнији приказ ових шест профила/типова даровите деце и њихових специфичних потреба може се наћи у Максић, 1998.

II *тип* високо постигнуће у математици и читању, изразито асертивни у потрази за знањем, енергични, ограничене креативности и радозналости, склони конформирању, ни адаптивни ни интроспективни, више независни од поља

III *тип* високо постигнуће, нарочито у домену језика, врло радознали, прилагодљиви, одлучни, предузимљиви, интроспективни, креативни, умерено асертивни, разиграни, енергични, не нарочито емоционални, осетљиви на поље, вербално асертивни у односу са другим ученицима, вође у различитим контекстима

IV *тип* манифестују знаке подбацивања, наставници могу бити забринути због њиховог ометања наставе, изразито емоционални, енергични, разиграни, не конформисти, донекле креативни, предузимљиви, радознали, показују мало саморазумевања или самоконтроле

Као што се може видети из табеле, и ова типологија узима у обзир подбациваче као посебну категорију даровитих ученика.

Исходи даровитости

*Мислим да је чудно, ето. Како једном детету можеш рећи да ће добити Нобела, нека је то дете и интелигентно и све остало, али то не можеш знати, можда није баш **толико** интелигентно, можда **не жели** да добије Нобела, а уосталом, чак и да јесте, зашто му то рећи? Боље је оставити га на миру, нека ради оно што мора, а онда ће се једног јутра пробудити и неко ће му рећи јеси ли чуо новост?, добио си Нобелову награду, тачка. (Alessandro Variko, City)*

Без обзира на то што наука признаје више врста изузетних способности и интересује се за сву разноликост констелација у којима се оне појављују, са друштвено-практичног гледишта постоје - грубо речено - само два вида даровитости: актуализована и 'запуштена' даровитост. Другим речима, узимајући као критеријум коначни исход даровитости, даровите особе деле са на оне које су успеле да развију и реализују свој изузетан потенцијал и оне које - из разних разлога - у овом задатку нису истрајале.

Актуализована даровитост. За оне који континуирано упражњавају свој дар, одговарајући на растуће захтеве свог домена⁴ и тако стално подижући ниво своје компетентности, може се рећи да су на правом путу да актуализују своју даровитост. Али који ниво компетентности даровита особа треба да достигне да би се рекло да је њена даровитост актуализована? Нема сумње да „највиши могући исход дечје даровитости“ представља *креативност* (у смислу иновације која мења домен)⁵ и да, према томе, највећи

---

⁴ То може бити домен у коме се извора о појавио таленат, или неки други домен који почива на истим базичним способностима. Важно је имати у виду да промена домена сама по себи не значи напуштање талента.

⁵ Ради се о ономе што Винерова назива креативношћу вишег реда, а што подразумева проширивање, модификовање или трајно трансформисање неког домена (видети фусноту бр. 44).

изазов у стасавању даровитости јесте прелазак са узрасне напредности и техничке експертизе на ниво истинског стваралачког доприноса домену (Winner, 2000). Но, ако креативност и јесте највиша тачка у развоју даровитости, да ли се може тврдити даје она једини критеријум актуализације талента? лако би већина аутора савремених концепција потврдно одговорила на ово питање (видети 1.1), Винерова (Winner, 2000) истиче да не треба олако одбацити ни *експертизу* као могућ исход даровитости: „Друштву су потребни експерти, а ми не можемо ни да очекујемо, ни да се надамо да ће сви вундеркинди постати ствараоци. Многа даровита деца одрашће у задовољне и добро прилагођене експерте у свом пољу.”

Још важнији разлог да се достизање експертизе сматра актуализацијом талента, јесте, чини ми се, то што експертиза не подразумева само врхунску 'техничку' компетентност (компетентност на нивоу изведбе) у неком домену, већ суштинско познавање домена које подразумева и креативност нижег реда.

Запуштена даровитост. Нажалост, изузетан потенцијал не израста увек у експертску компетентност или у стваралаштво, а аутори из области даровитости се - на концептуалном нивоу - различито 'носе' са овом чињеницом: са становишта савремених схватања, даровитост и не постоји ако није актуализована - па тако ни проблем запуштене даровитости; они, пак, који полазе од тога даје даровитост изузетна способност, а да изузетна способност подразумева и високу мотивацију, сматра-ју да се даровитост гаси услед неадекватних срединских притисака (Winner, 2000);

трећи, најзад, одвојивши појам даровитости од мотивације, говоре о 'дезинвестирању' талента због недостатка унутрашњих покретача за његов развој.

Интересантно је, међутим, да - када се концептуална питања на часак оставе по страни - већина аутора експлицитно или имплицитно дозвољава могућност да даровитост буде ту, али да због одсуства неког критичног фактора (мотивације, срединске подршке...) остаје запуштена и неактуализована. Другим речима, готово да нема аутора који се не би сложио са тиме да постоје и *даровити који подбацују* (*gifted underachievers*).

Како долази до тога да даровитост буде запуштена? По чему се они који актуализују своју даровитост и постижу успех у свом домену, разликују од оних који подбацују? - Ова питања представљају окосницу II дела књиге, где ћу разматрати проблем успешности и подбацавања.